

OLIV TA'LIMDA MUTAXASSISLIK FANLARI METODIKASINING PSIXOLOGIK ASOSLAR.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18359283>

Normuradova Rushana Asqarovna

*ISFT (Xalqaro moliya texnologiya
va fanlar maktabi) instituti
Samarqand filiali magistranti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada oliy ta'limda mutaxassislik fanlari metodikasining psixologik asoslari, talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlar chuqur tahlil qilingan. Natijalar o'quv samaradorligini oshirish va talabaning bilish jarayonini faollashtirishga amaliy yordam beradi, pedagogik jarayonga yangi yondashuvlarni kiritishga imkon yaratadi.

Kalit so'zlar

motivatsiya, kognitiv jarayonlar, metodika, oliy ta'lim, bilish jarayoni, ta'lim texnologiyalari

Annotation

This article examines the psychological foundations of teaching professional subjects in higher education, focusing on student motivation and cognitive processes. Findings help enhance learning effectiveness, activate students' cognitive activity, and implement new pedagogical approaches in higher education.

Keywords

motivation, cognitive processes, methodology, higher education, learning activity, educational technologies.

KIRISH

Oliy ta'limda mutaxassislik fanlarini samarali o'qitish jarayoni nafaqat ma'lumot berish bilan cheklanmaydi, balki talabaning psixologik holati, motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarini hisobga olish bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy ta'lim paradigmasida talaba nafaqat bilim oluvchi, balki faol subyekt sifatida qaraladi. Shu sababli uning o'quv jarayonida faolligini oshirish, ichki motivatsiyasini uyg'otish va bilish jarayonlarini samarali boshqarish oliy ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarning o'рни mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasida psixologik asoslarni belgilashda markaziy ahamiyatga ega. Motivatsiya – bu o'quv faoliyatini boshqaruvchi ichki va tashqi omillar majmui bo'lib, talabani faoliyatga yo'naltiradi, uning maqsad sari intilishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, kognitiv jarayonlar – diqqat, xotira, tafakkur va muammolarni yechish qobiliyati – talabaning o'qish samaradorligini bevosita belgilovchi omillardir. Ularning uyg'un ishlashi pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari talabalar faolligini oshirish, o'quv jarayonini individuallashtirish va innovatsion metodlarni tatbiq etish bilan shug'ullanmoqda. Shuningdek, psixologik yondashuv asosida pedagogik texnologiyalarni qo'llash, talabaning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodlarni tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Shu bois, mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasini psixologik jihatdan boyitish oliy ta'lim sifatini oshirishda kalit rolini o'ynaydi.

Oliy ta'limda mutaxassislik fanlari metodikasida talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarning rolini aniqlash, ularni rivojlantirishga doir ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Talaba motivatsiyasi va uning o'quv faoliyatiga ta'sirini o'rganish;
2. Kognitiv jarayonlar (diqqat, xotira, tafakkur)ning o'rganish samaradorligidagi rolini aniqlash;
3. O'zbek olimlarining mavzuga oid ilmiy qarashlarini tahlil qilish;
4. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda motivatsiya va kognitiv jarayonlarni faollashtiruvchi amaliy metodlarni taklif etish;
5. Oliy ta'lim jarayonida psixologik yondashuv asosidagi metodikalarni takomillashtirish.

Oliy ta'limda psixologik asoslarni chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish orqali talabalar faoliyatini samarali tashkil etish, o'quv jarayonini individual va ijtimoiy jihatdan boyitish, shuningdek, pedagogik jarayon sifatini oshirishga ilmiy-amaliy hissa qo'shadi. Shu bois, talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarning o'рни nafaqat nazariy, balki amaliy nuqtai nazardan ham oliy ta'limda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot oliy ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitishda talaba motivatsiyasi va ularning kognitiv jarayonlari o'рни va ta'sirini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot turli ilmiy-uslubiy yondashuv va metodlarni o'z ichiga oladi, bu esa mavzuni tizimli va ilmiy asoslangan tarzda tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotning obyekti oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislik fanlarini o'qitish jarayonidir. Predmeti esa talaba motivatsiyasi, ularning kognitiv jarayonlari va bu jarayonlarni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari hisoblanadi. Bu aniqlik tadqiqot natijalarining dolzarbligini va amaliy ahamiyatini oshiradi.

Tadqiqot bir nechta yondashuvlar asosida olib borildi. Nazariy yondashuv pedagogika va psixologiya fanlaridagi ilmiy qarashlar orqali motivatsiya va kognitiv jarayonlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Tahliliy va qiyosiy yondashuv esa turli nashrlar, olimlarning tadqiqot natijalari va metodik ishlanmalarni solishtirish orqali umumiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Amaliy pedagogik yondashuv esa talaba faoliyatini kuzatish, interaktiv mashg'ulotlar va sinovlar orqali motivatsiya va kognitiv jarayonlarni faollashtirish metodlarini sinashni o'z ichiga oladi.

3. Tadqiqot usullari

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida quyidagi usullar qo'llanildi:

1. **Pedagogik diagnostika** — talabalar o'quv faoliyati va motivatsiyasini baholash uchun test, so'rovnoma va kuzatuvlar.
2. **Ilmiy tahlil va umumlashtirish** — O'zbek olimlarining mavzuga oid ishlanmalarini o'rganish va integratsiyalash.
3. **Tajriba-sinov metodi** — motivatsiyani oshirish va kognitiv jarayonlarni faollashtirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlarini tashkil etish.
4. **Statistik tahlil** — test va kuzatuv natijalarini kvantitativ jihatdan tahlil qilish, xulosalar chiqarish va metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Bu usullar tadqiqotga nafaqat nazariy asos, balki amaliy samaradorlikni ham ta'minlaydi.

4. Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati

Ushbu metodologiya oliy ta'lim jarayonida mutaxassislik fanlarini samarali o'qitish, talaba motivatsiyasini oshirish va kognitiv jarayonlarni faollashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Shu bilan birga, pedagoglar uchun amaliy metodlarni belgilash, o'quv jarayonini optimallashtirish va talabalarni faollashtirish bo'yicha samarali yo'nalishlarni aniqlash imkonini yaratadi.

Metodologiya shuningdek, ta'lim jarayonini individual va ijtimoiy jihatdan boyitish, talabaning o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirish va psixologik jihatdan sog'lom o'quv muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlarning tahlili

Oliy ta'limda mutaxassislik fanlari metodikasining psixologik asoslarini chuqur o'rganish uchun O'zbekistonda chop etilgan ilmiy adabiyotlar va

tadqiqotlar keng tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlar o'quv samaradorligini belgilovchi asosiy omillardir. Shu sababli, mavzuga oid ilmiy ishlarni o'rganish, nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun ham muhimdir.

A. Yo'ldoshev va S. Hasanboyev o'z asarlarida talaba motivatsiyasining oliy ta'lim jarayonidagi ahamiyatini batafsil tahlil qilgan. Ularning fikricha, motivatsiya – bu o'quv faoliyatini boshqaruvchi ichki va tashqi omillar majmui bo'lib, talabaning maqsad sari intilishini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan, motivatsiyani oshirish uchun interaktiv darslar, muammoli vaziyatlar va amaliy mashg'ulotlar qo'llanilishi tavsiya etiladi. Motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan talabalarda bilish jarayonlari samaradorligi ham sezilarli darajada oshadi.

B. Raxmatullayev talaba motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlarini o'rganib, ularning o'quv faoliyati bilan bevosita bog'liqligini isbotladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, motivatsiyasi yuqori bo'lgan talabalar murakkab masalalarni yechishda, yangi bilimlarni tez o'zlashtirishda va mustaqil izlanishlarda sezilarli darajada muvaffaqiyatga erishadi. Shu bilan birga, talaba motivatsiyasi nafaqat o'quv jarayoni, balki uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ham ta'sir qiladi.

O. Qodirov va M. Mavlonov kognitiv va motivatsion jarayonlarni uyg'unlashtiruvchi pedagogik metodlarni tavsiya etadi. Ular talabalarning o'z-o'zini baholash, refleksiya va muammoli vaziyatlarda ishlash orqali faolligini oshirishni taklif qiladi. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarni qo'llash talabalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda motivatsiya va kognitiv jarayonlarni uyg'unlashtiruvchi metodlarni qo'llash pedagogik samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

S. Nishonovanning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, interaktiv va amaliy mashg'ulotlar talabaning motivatsiyasini oshirish bilan birga, uning bilish jarayonlarini ham faollashtiradi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'limda psixologik yondashuv asosida metodikalarni ishlab chiqish va tatbiq etish muhim ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar

Ushbu bo'limda oliy ta'limda mutaxassislik fanlari metodikasida talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarning roli va samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari olimlarning ilmiy qarashlari, shuningdek, tajriba va kuzatuvlar asosida shakllantirildi.

1. Talaba motivatsiyasining tahlili

So'rovnomalar va testlar natijalariga ko'ra, talabalar ichki motivatsiyaga ega bo'lganda o'quv jarayonida faolligi sezilarli darajada oshadi. Ichki motivatsiya

talabalarda o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, murakkab masalalarni yechish istagi va mustaqil o'rganish qobiliyatini kuchaytiradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan talabalar bilimlarni tezroq va samaraliroq o'zlashtiradi hamda ularni amaliyotda qo'llashga tayyor bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, motivatsiyani oshirish uchun quyidagi metodlar samarali:

- Interaktiv mashg'ulotlar va guruh ishlari;
- Muammoli vaziyatlarda yechim topish;
- Talaba o'z-o'zini baholash va refleksiya metodlarini qo'llash.

2. Motivatsiya va kognitiv jarayonlarni uyg'unlashtirish

Tahlil shuni ko'rsatdiki, talabaning motivatsiyasi va kognitiv jarayonlari bir-birini mustahkamlaydi. Motivatsiya yuqori bo'lgan talaba diqqatini samarali boshqaradi, xotira va tafakkur qobiliyatini faollashtiradi, natijada o'quv jarayoni samaradorligi oshadi. Shu sababli, oliy ta'limda mutaxassislik fanlarini o'qitishda psixologik yondashuv va interaktiv pedagogik metodlarni uyg'un qo'llash talab qilinadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot oliy ta'limda mutaxassislik fanlari metodikasining psixologik asoslari, talaba motivatsiyasi va kognitiv jarayonlarni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, motivatsiya va kognitiv jarayonlar talabaning o'quv samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi va pedagogik jarayonning sifatini belgilovchi asosiy omillardir.

Talaba motivatsiyasi o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda markaziy ahamiyatga ega. Yuqori motivatsiyaga ega talabalar murakkab masalalarni yechishda, mustaqil izlanishlarda va o'z-o'zini rivojlantirishda muvaffaqiyatli bo'ladi. Kognitiv jarayonlar, jumladan diqqat, xotira va tafakkur, talabaning bilimlarni tez va samarali o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi. Kognitiv qobiliyatlari rivojlangan talabalar nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan muvaffaqiyatli uyg'unlashtira oladi.

Motivatsiya va kognitiv jarayonlar birga ishlaganda, o'quv jarayoni sezilarli darajada samaraliroq bo'ladi. Shu sababli pedagogik jarayonlarda psixologik yondashuvlarni qo'llash muhimdir. O'zbek olimlarining tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, interaktiv va amaliy mashg'ulotlar motivatsiyani oshirish va bilish jarayonlarini faollashtirishda samarali hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2024 yil 29 dekabrda 273-sonli "Oliy ta'lim to'g'risida" qonuni. – B. 14.
2. Yo'ldoshev S. Talaba motivatsiyasini oshirish metodlari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti, 2019. – 192 b.
3. Hasanboyev R. Mutaxassislik fanlarini o'qitishda pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Ta'lim Nashriyoti, 2020. – 210 b.
4. Raxmatullayev A. Talaba motivatsiyasi va o'quv samaradorligi // Pedagogika va psixologiya. – 2022. – N 4. – B. 56-65.
5. Nishonova M. Oliy ta'limda bilish jarayonlarini rivojlantirish metodikasi // Ta'lim fanlari. – 2017. – N 2. – B. 34-42.
5. Eshmuratov B., Mavlonov F. Kognitiv jarayonlar va pedagogik texnologiyalar // Innovatsion ta'lim: ilmiy to'plam. – Toshkent, 2020. – B. 101-120.
6. Qodirov D. Pedagogik psixologiya va motivatsiya metodikalari // O'zbekiston Ta'limi. – 2021 yil – 12 yanvar. – B. 5.
7. Entsiklopediya: 7 jild / bosh. ed. A.K. Kurayev. – Toshkent: Entsiklopediya, 2015. – T. 7: Pedagogika. – 680 b.
8. Doktulova Z.S. Janrlarni taqqoslash: darslik. – Toshkent: FTC Nashriyoti, 2017. – 203 b. / [Elektron resurs]. – Kirish rejimi: URL: <https://elibrary.uz/item.asp?id=39249664>